

УДК 343.8

Таволжанський Олексій Володимирович –

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

Oleksii V. Tavolzhansky –

candidate of juridical sciences, associate professor,
assistant professor of the Department of Criminology and Criminal-Executive Law,
Yaroslav Mudryi National Law University
(77 Pushkinska Street, Kharkiv, 61024, Ukraine)

Костів Анна Олексіївна –

студентка
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

Anna O. Kostiv –

student,
Yaroslav Mudryi National Law University
(77 Pushkinska Street, Kharkiv, 61024, Ukraine)

Міжнародний досвід процесу ресоціалізації засуджених

У статті в межах дослідження проведено аналіз міжнародного досвіду реалізації процесу ресоціалізації засуджених, результати якого свідчить про необхідність реформування системи виправного впливу на засуджених. Встановлено, що соціальна допомога в процесі ресоціалізації засуджених носить комплексний і безперервний характер, в ній беруть участь як державні, так і недержавні організації.

Ключові слова: ресоціалізація, міжнародний досвід, засуджений, покарання, соціальна адаптація.

В статті в рамках дослідження проведено аналіз міжнародного досвіду реалізації процесу ресоціалізації осужденных, результаты которого свидетельствует о необходимости реформирования системы исправительного воздействия на осужденных. Установлено, что социальная помощь в процессе ресоциализации осужденных носит комплексный и непрерывный характер, в ней участвуют как государственные, так и негосударственные организации.

Ключевые слова: ресоциализация, международный опыт, осужденный, наказание, социальная адаптация.

O.V. Tavolzhansky, A.O. Kostiv International Experience of the Process of Re-Socialization of Convicts

The article analyzes the legal experience of the implementation of the process of re-socialization of convicts, the results of which necessitates to reform the system of correctional influence on convicts. It is established that before any civilized state there is a task to increase the effectiveness of the fight against crime. The reform of the criminal-executive system aims at a qualitative change in the organization of the execution of punishment, the formation of a new system of correctional influence on convicts, bringing the conditions of serving a sentence in line with international standards, which envisages the humanization of the conditions of serving a sentence, wide involvement of the public and the media in the process of correction persons sentenced to imprisonment in the form of deprivation of liberty.

The problem of the process of re-socialization of sentenced persons to imprisonment was not left out of the attention of scholars, as evidenced by the scientific publications of I. G. Bohatyryov, V. M. Trubnikov, L. P. Onika, I. S. Yakovets and other scholars. However, in recent scientific studies, the process of re-socialization of

convicts was considered primarily from the point of view of criminal law and criminology, and the results obtained were mostly applied and did not reveal the fundamental aspects of the re-socialization of convicts. Therefore, in this article international experience was studied in developing the problems of resocialization of sentenced persons to imprisonment, the main positive trends that took place in the practice of its organization, the establishment of basic approaches to their conduct were revealed.

The purpose of the article is to analyze the international experience of legal regulation of the process of resocialization of sentenced to imprisonment. It is determined that "re-socialization" in its broadest sense is commonly used to refer to the process of "secondary" entry of an individual into the social environment as a result of "defects" in socialization or change in socio-cultural environment. An analysis of prisoners' re-socialization programs, developed in Germany, Norway, the Netherlands and the UK, has been carried out, which made it possible to conclude that the effectiveness of this process depends largely on whether or not the assistance provided to prisoners during the first years of their life after their release from places of imprisonment. Summarizing the analyzed experience, conclusions were drawn about the necessity of involving social organizations to prisoners, providing training for convicts, establishing at the legislative level the functioning of hostels for newly released prisoners, and establishing an institution for mentoring.

Keywords: *resocialization, international experience, convicted, punishment, social adaptation.*

Постановка проблеми. Перед будь-якою цивілізованою державою стоїть завдання щодо підвищення ефективності боротьби зі злочинністю. Реформа кримінально-виконавчої системи ставить собі за мету якісну зміну організації виконання покарань, формування нової системи виправного впливу на засуджених, приведення умов відбування покарання у відповідність з міжнародними нормами, що передбачає гуманізацію умов відбування покарання, широке залучення громадськості та засобів масової інформації до процесу виправлення осіб, засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі.

Демократизація і гуманізація кримінально-виконавчого законодавства та проблеми, що накопичилися в діяльності виправних установ обумовлюють необхідність розширення їх виховного потенціалу, пошуку нових підходів до виправлення злочинців, активізації особистісних можливостей засуджених шляхом спеціально організованої соціально-виховної роботи.

При цьому позитивні тенденції у виправній політиці держави часто стикаються з повільним темпом реформування застарілих методів і технологій в практиці виховного процесу установ виконання покарань. На даний час виховна робота в установах виконання покарань слабо орієнтована на розвиток особистості засудженого, його готовності до свідомого вибору мети життя і розуміння її сенсу, спостерігаються формалізм і заорганізованість в її проведенні.

У зв'язку з цим зростає потреба в активізації діяльності виправних установ у подоланні негативних тенденцій, розвитку соціально-виховних начал виправного процесу, формуванні у засуджених цілісного уявлення про життя, підвищення готовності до усвідомленого включення в процес власного морального розвитку, самостійної роботи над собою. Зважаючи на це, доцільним є вивчення міжнародного досвіду при проведенні заходів із засудженими, спрямованих на їх позитивну соціальну адаптацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема процесу ресоціалізації засуджених до позбавлення волі не залишалася поза увагою вчених, про що свідчать наукові публікації І. Г. Богатирьова, В. М. Трубнікова, Л. П. Оніки, І. С. Яковець та інших науковців.

Невирішені раніше проблеми. Треба зазначити, що в останніх наукових дослідженнях процес ресоціалізації засуджених розглядався здебільшого з позицій кримінального права та кримінології, а отримані результати мали переважно прикладний характер та не розкривали фундаментальні аспекти ресоціалізації засуджених. Тому нині й нагальна потреба вивчення міжнародного досвіду щодо розробки проблем ресоціалізації засуджених до позбавлення волі, виявлення основних позитивних тенденцій, які мають місце у практиці її організації, встановлення базових підходів до їх проведення.

Метою статті є здійснення аналізу міжнародного досвіду правового регулювання

процесу ресоціалізації засуджених до позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. В першу чергу необхідно зазначити, що історія розвитку західної пенітенціарної теорії і практики характеризується протистоянням прихильників репресивного підходу до проблеми виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення волі і гуманістичного підходу, в основі якого лежить принцип можливості і необхідності виправлення злочинців. Ці підходи знайшли відображення в ряді пенітенціарних концепцій, одні з яких заперечували мету виправлення злочинців, інші висували її на перше місце.

Становленню наукових основ концепції, реалізованій в ресоціалізаційній моделі виконання кримінальних покарань, сприяли сучасні філософські, соціологічні, кримінологічні, кримінально-правові, психологічні теорії американського і західноєвропейського походження.

З одного боку, пенітенціарна система повинна формувати у злочинця страх перед покаранням і таким чином стримувати його від вчинення повторного злочину, а з іншого - пенітенціарна система реалізує ідею соціальної ресоціалізації як втілення загальнолюдських цінностей - виправлення ув'язненого.

Особистість засудженого зазнає значних змін, в результаті яких змінюються її цінності. У зв'язку з цим важливо, на якому етапі і як відбувається соціальна адаптація, які методи використовуються при її проведенні. Засуджений після закінчення терміну відбування покарання потрапляє в суспільство, де він повинен дотримуватися закону, але через труднощі в соціальній адаптації, ряду негативних наслідків (розрив соціально корисних зв'язків з родичами, знайомими, трудовим колективом) не завжди може йому слідувати [1, с. 173]. Саме тому перед установами виконання покарань стоїть завдання підготовки засуджених до звільнення.

Термін «ресоціалізація» в широкому його розумінні зазвичай використовують для позначення процесу «вторинного» входження індивіда в соціальне середовище в результаті «дефектів» соціалізації або зміни соціокультурного оточення [2, с. 4]. Важливо відзначити, що фундамент соціальної адаптації

закладається з самого першого дня перебування засудженого в установі виконання покарань.

Умови в місцях позбавлення волі мають сприяти поверненню засудженого в суспільство як законослухняного, суспільно корисного громадянина. Підготовка та успішне повернення колишнього засудженого в звичайні умови життя суспільства є єдиним показником ефективності роботи установ, які виконують покарання, що характеризує значиму суспільну спрямованість їх діяльності.

Під соціальною адаптацією засуджених слід розуміти безперервний тривалий процес, який має в своїй основі складний комплекс психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних та організаційних заходів, спрямованих на формування у кожного засудженого здатності і готовності до самостійного життя в суспільстві. Своєчасно проведені заходи, спрямовані на соціальну адаптацію, допоможуть засудженому відновитися в статусі нормального члена суспільства.

В цей час в кримінально-виконавчій політиці України не в повному обсязі проводиться робота із засудженими, спрямована на позитивну соціальну адаптацію, в зв'язку з чим потрібне якісне реформування кримінально-виконавчої системи.

Також, при внесенні змін в кримінально-виконавче законодавство України необхідно враховувати позитивний міжнародний досвід.

Аналіз програм ресоціалізації засуджених (ув'язнених), розроблених в Німеччині, Норвегії та Нідерландах [3, с. 17-23], дозволив зробити висновок про те, що ефективність цього процесу багато в чому залежить від того, надається чи ні допомога засудженим протягом перших років життя після їх звільнення з місць позбавлення волі.

Як показує сучасна вітчизняна практика, процес ресоціалізації, в основу якого покладені тільки нагляд за ув'язненим та контроль за його поведінкою, а не надання будь-якої дієвої допомоги, приречений на невдачу. Підтвердженням даного висновку є той факт, що близько половини засуджених, які перебувають у виправних установах України раніше були судимі. Досвід іноземних держав свідчить, що найкращі результати можна отримати шляхом застосування довгострокових

програм, в рамках яких засуджені отримували реальну і адресну допомогу, причому не тільки після звільнення, але і під час відбування ними покарання у в'язниці. Програма повинна бути орієнтована на існуючі проблеми ув'язнених, тому повинен бути різний підхід для ресоціалізації певних груп ув'язнених (тих, які мають психічні відхилення, наркозалежних, які не мають освіти або спеціальності, жінок з дітьми і т. д.).

Виходячи з положень доктрини кримінально-виконавчого права, такий спосіб виправлення та ресоціалізації, як суспільно корисна праця, у значній мірі виступає в ролі одного з інструментів соціально-виховного впливу на засуджених. До них із впевненістю можна віднести організоване в УВП загальноосвітнє і професійне навчання та громадський вплив на. Отже, фактично серед усіх засобів виправлення і ресоціалізації - саме соціально-виховна робота із засудженими є тим стрижневим елементом, для реалізації якого організовується інша діяльність.

Однією з перших країн, які організували в своїх виправних установах роботу, спрямовану на повну освітню адаптацію, є Великобританія. Кожен ув'язнений в Великобританії має право отримати освіту; у всіх в'язницях розроблені освітні програми вечірніх занять і створені умови для здобуття професійної освіти. В умовах кримінально-виконавчої системи діють загальнодержавні соціальні програми по ліквідації безробіття (для профілактичних цілей). Відповідно до них безробітним надається можливість набуття професійних навичок. Для молоді, вагітних жінок, інвалідів та інших категорій громадян існують окремі програми і курси, тобто робота з ними ведеться за індивідуальними програмами. У в'язницях і колоніях проводиться роз'яснювальна робота в рамках програми «Планування звільнення». Співробітники кримінально-виконавчої системи дають засудженим вичерпну інформацію з питань навчання, працевлаштування, житла [4, с. 55].

Цікавим є досвід Великобританії в області опікунської нагляду. Інститут опікунської нагляду існує з 60-х рр. XX ст. і цілком виправдав себе. Працівники опікунської нагляду надають серйозну допомогу в соціальній

адаптації, вони проводять роботу з працевлаштування звільнених засуджених.

Важливим елементом соціальної допомоги залишається підтримання зв'язку з суспільством. В Англії реалізація цього елемента закріплена в п. 35 Тюремних правил. Згідно з ним ув'язнений має право на побачення з членами сім'ї і друзями. Такі побачення тривають по буднях не менше години, а у вихідні не менше 30 хв. і повинні відбуватися не рідше одного разу на чотири тижні. Ув'язненим дозволяється накопичувати до двадцяти шести побачень на рік, а потім подавати заяви на проведення їх за межами пенітенціарного закладу [5, с. 403]. Також широко використовується «звільнення з тимчасової ліцензії», яке дозволяє засудженим, які позитивно зарекомендували себе залишати територію в'язниці для здійснення певного роду занять, яке неможливо реалізувати у в'язниці. Слід зауважити, що подібна практика існує і в інших країнах. Так, в Таїланді один раз на рік проводиться акція під назвою «Відкриті двері». Вона триває впродовж семи днів. Протягом цього періоду засудженим дозволено необмежене спілкування з родичами і близькими людьми [6, с. 30]. У Фінляндії, наприклад, взагалі відсутні будь-які обмеження на побачення з родичами, дозволені відпустки з правом виїзду за територію в'язниці [7, с. 105].

В Англії для надання допомоги ув'язненим в процесі ресоціалізації створений інститут менторства. Функція цього інституту - допомогти людині у вирішенні проблем, що виникають після звільнення з місць позбавлення волі. До цієї роботи активно залучаються як волонтери, так і соціальні працівники. У Казахстані з цією метою організовані центри соціальної реабілітації та адаптації, куди засуджені після звільнення можуть звертатися за допомогою. У Франції проблемою ресоціалізації ув'язнених після звільнення за державної підтримки займаються численні громадські організації.

Ефективність процесу ресоціалізації у Німеччині пояснюється наступними його особливостями:

1. Акцент робиться на соціальній роботі, спрямованій на вирішення зовнішніх причин рецидиву злочинів. Соціальна підтримка полягає в наданні цілеспрямованої допомоги особам, які

мають проблеми з житлом, освітою, роботою, залежністю.

2. Соціальна допомога носить комплексний (наявність розгалуженої мережі соціальних установ) і безперервний характер, в ній беруть участь як державні (фінансуються Міністерством юстиції), так і недержавні (фінансуються шляхом благодійних внесків) організації, до яких відносяться: соціальні служби кримінально-виконавчих установ; спеціальні організації, які надають допомогу злочинцям, які засуджені умовно; освітні установи, в яких засуджені отримують загальну та професійну підготовку; консультаційні пункти, в яких надають допомогу засудженим, які мають залежність від наркотичних та інших психотропних речовин; різні громадські організації, утворені релігійними конфесіями та іншими громадськими організаціями.

3. Комплекс заходів, метою яких є допомога умовно-засудженим: юридичного характеру (консультації); психологічної спрямованості (допомога психолога, групова робота, тренінги (наприклад, «Життя без насильства» для засуджених, схильних до насильницьких злочинів)); соціального характеру (працевлаштування, забезпечення житлом, перекваліфікація, допомога і навчання плануванню і веденню господарства, формування умінь і навичок, що дозволяють успішно адаптуватися до соціуму); виховна робота, яка стимулює злочинця на співпрацю з судом, примирення з потерпілим, дотримання закону.

4. Соціальна допомога підозрюваним і обвинуваченим на етапі судового розгляду, мета якої - з'ясування обставин вчинення злочину і участь в ухваленні рішення про можливість застосування альтернативних позбавленню волі заходів покарання.

5. Соціальна робота в установах виконання покарань у вигляді позбавлення волі виконується штатом соціальних працівників. Крім того, співробітники в'язниці в процесі своєї підготовки в обов'язковому порядку отримують вміння та навички організації соціальної роботи з засудженими (цьому присвячений окремий спецкурс). Громадські організації також надають засудженим соціальну допомогу. Мета соціальної допомоги полягає в підтримці зв'язку засудженого із зовнішнім

світом, вона різниться на різних етапах відбування засудженим свого покарання (при потраплянні у в'язницю, в процесі відбування ним покарання і в ході підготовки до звільнення). При цьому державні та громадські організації не дублюють, а доповнюють один одного. Контроль за ними здійснюють співробітники Міністерства юстиції [8].

Основні фактори, від яких залежить успіх процесу ресоціалізації - це забезпеченість житлом, працевлаштування та мотивація засуджених що-небудь змінювати в своєму житті. Проблема житла в зарубіжних країнах вирішується по-різному. У деяких країнах муніципальна влада надає звільненим з місць позбавлення волі тимчасове житло. У ФРН у засуджених, які не мають власного житла, після звільнення з місць позбавлення волі є можливість жити в перехідному будинку (термін проживання не має перевищувати 18 місяців). Для жінок, а також чоловіків, яким не вистачило місця в перехідному будинку, знімаються квартири. В Азербайджанській Республіці якщо у засудженого відсутнє власне житло, то після звільнення з місць позбавлення волі він забезпечується тимчасовим житлом. Ця можливість закріплена законодавчо [9]. В Японії також законом закріплено функціонування гуртожитків, в яких засудженим надається можливість тимчасового проживання [10].

Вирішення питання з працевлаштуванням також має свої особливості. У Швейцарії, щоб підвищити шанси влаштування на ринку праці після звільнення, в виправних установах створюються невеликі виробничі підприємства, які частково не обкладаються податком. Сприяння в працевлаштуванні звільненим особам має місце в багатьох країнах. Значення допомоги в працевлаштуванні важко переоцінити. Від неї залежить можливість формування у засудженого після звільнення законослухняної поведінки (законне отримання коштів для існування; підвищення самооцінки, зниження рівня тривоги і невизначеності в житті). Існує ще ряд питань, яким слід приділяти пильну увагу при підготовці засудженого до звільнення з місць позбавлення волі.

Для успішної ресоціалізації у засуджених необхідно сформуванню вміння і навички планування життя. Для цього необхідно провести наступну роботу:

- інформувати засуджених про події та зміни, що відбуваються в соціумі, про особливості функціонування певних соціальних інститутів;

- впроваджувати програми з формування у засуджених фінансової грамотності, від якої багато в чому залежить ефективність всього процесу ресоціалізації (успішно реалізуються в Англії, США), які передбачають можливість отримання безкоштовної консультації (фахівці в режимі он-лайн, телефонне консультування, індивідуальне консультування, інформування, участь в тренінгах, навчання на курсах). Фінансова грамотність повинна включати в себе знання про податки, про порядок отримання допомоги і компенсацій, вміння і навички проводити операції зі своїми рахунками (для ув'язнених відкривалися власні рахунки в банках). Цільові програми ресоціалізації необхідні людям похилого віку, жінкам з дітьми, інвалідам, засудженим, яким потрібна медична і психіатрична допомога [11, с.45].

Висновки. Узагальнюючи досвід успішної ресоціалізації ув'язнених в зарубіжних країнах, можна зробити наступні висновки, які можуть бути застосовані в нашій країні:

1. Виправлення засуджених можливе шляхом залучення їх у трудову, навчальну, ігрову діяльність і спілкування. Засуджений повинен бути максимально зайнятий. З метою залучення в трудову діяльність у виправних установах можна створювати невеликі виробничі підприємства з пільговим режимом оподаткування або збільшити державне замовлення, що забезпечить зайнятість засуджених, дозволить їм заробляти кошти, необхідні їм після звільнення, і буде сприяти розвитку економіки країни.

2. Необхідно залучати до соціальної допомоги засудженим громадські організації.

3. За півроку до звільнення потрібно здійснювати навчання засуджених, роблячи акцент на формуванні у них соціальних навичок і фінансової грамотності.

4. На законодавчому рівні слід закріпити функціонування гуртожитків, в яких засудженим після звільнення з місць позбавлення волі надаватиметься можливість тимчасового проживання протягом 6 місяців за умови, що засуджений здійснює спроби працевлаштуватися.

5. Рекомендується створити соціальний інститут, в рамках якого за принципом інституту менторства засудженим після звільнення надаватиметься допомога у вирішенні їх проблем, з активною участю в цій діяльності волонтерів. Цю функцію можуть виконувати також і громадські організації за умови державної підтримки.

6. Комерційним організаціям, які готові працевлаштувати звільнених з місць позбавлення волі, необхідно надавати певні пільги.

7. Необхідно закріпити на законодавчому рівні формування в кожній установі соціально-виховної комісії, до складу якої включити начальника виправної установи (голова), фахівців із соціально-виховної роботи (на громадських засадах), вихователів, помічників і представників засуджених (за дорученням).

Україна не має стояти осторонь сучасних тенденцій розвитку засобів виховного впливу на осіб, що відбувають покарання у пенітенціарних установах. Окрім того, враховуючи дані резонансних журналістських розслідувань про нелюдські умови утримання засуджених в установах виконання покарань, забезпечення права засуджених осіб на контакти із зовнішнім світом сприятиме розголосу подібних проблем і стимулюватиме їх вирішення. У свою чергу це сприятиме не тільки встановленню мінімально необхідного рівня умов відбування покарання, а й власне здійсненню соціально-виховної роботи із засудженими [12, с. 165].

Вивчення, узагальнення та аналіз зарубіжного досвіду ресоціалізації засуджених до позбавлення волі відіграє важливу роль у визначенні основних напрямків соціальної політики щодо громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. Безумовно, не всі ці ідеї в силу ряду причин можуть бути інтегровані в українське кримінально-виконавче законодавство. Однак, такий досвід може стати певним орієнтиром на шляху вдосконалення вітчизняної кримінально-виконавчої системи.

Список використаних джерел:

1. Трубников В. М. Соціальна адаптація звільнених від відбування покарання / В. М. Трубников. – Х. : Основа, 1990. – 173 с.
2. Багреєва Є. Г. Субкультура засуджених і їх ресоціалізація : моногр. / Є. Г. Багреєва. – М. : ВНДІ МВС РФ, 2001. – 82 с.
3. Овсяннікова А. Пенітенціарні системи і пенітенціарні реформи в зарубіжних країнах : аналітичний огляд / А. Овсяннікова, Е. Росман. – М. : Центр стратегічних розробок, 2017. – 42 с.
4. Федоришин Г. М. Пенітенціарна психологія : курс лекцій / Г. М. Федоришин. – І-Ф. : Плай, 2004. – 104 с.
5. Ускачева І. Б. Правове регулювання соціальної та виховної роботи із засудженими до позбавлення волі в процесі їх реалізації : моногр. / І. Б. Ускачева. – П. : Псковський юрид. інстр. ФСВП, 2009. – 324 с.
6. Іншаков С. М. Зарубіжна кримінологія : навч. посіб. / С. М. Іншаков. – М. : Вид. група Інфра-М-Норма, 1997. – 374 с.
7. Нікітін А. М. Зарубіжний досвід постпенітенціарної адаптації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі / А. М. Нікітін, Е. Л. Плющева. – М. : Російська юстиція, 2013. – 78 с.
8. Гулина О. Р. Пенітенціарна система Федеративної Республіки Німеччина в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О. Р. Гулина / Російський юридичний журнал. – 2012. – 7 с. – Режим доступу : <http://www.center-bereg.ru/o1462.html>.
9. Про соціальну адаптацію осіб, звільнених від покарання в пенітенціарних установах: закон Азербайджанської Республіки від 31 травня 2007 року № 353-IIIг / Законодавство країн СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=17629.
10. Чомахашвілі О. Ш. Зарубіжний досвід діяльності системи виконання покарань [Електронний ресурс] / О. Ш. Чомахашвілі, І. М. Микитась // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 3. – С. 133–139. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2011_3_20.
11. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх : методичний посібник / В. М. Вовк, Т. В. Журавель, В. М. Калівошко та ін. – К. : Версо, 2012. – 168 с.
12. Таволжанський О. В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Таволжанський ; НЮУ ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – 20 с.

References:

1. V. M. Trubnykov, Sotsialna adaptatsiia zvilnenykh vid vidbuvannia pokarannia / V. M. Trubnykov. – Kh. : Osнова, 1990. – 173 p.
2. Ye. H. Bahrieieva, Subkultura zasudzhennykh i yikh resotsializatsiia : monohr. / Ye. H. Bahrieieva. – M. : VNDI MVS RF, 2001. – 82 p.
3. A. Ovsiannikova, Penitentsiarni systemy i penitentsiarni reformy v zarubizhnykh krainakh : analitychnyi ohliad / A. Ovsiannikova, E. Rossman. – M. : Tsentr stratehichnykh rozrobok, 2017. – 42 s.
4. H. M. Fedoryshyn, Penitentsiarna psykholohiia : kurs lektsii / H. M. Fedoryshyn. – I-F. : Plai, 2004. – 104 p.
5. Uskacheva I. B. Pravove rehuliuвання sotsialnoi ta vykhovnoi roboty iz zasudzhenyymi do pozbavlennia voli v protsesi yikh realizatsii : monohr. / I. B. Uskacheva. – P. : Pskovskiyi yuryd. instr. FSVP, 2009. – 324 p.
6. S. M. Inshakov, Zarubizhna kryminolohiia : navch. posib. / S. M. Inshakov. – M. : Vyd. hrupa Infra-M-Norma, 1997. – 374 p.
7. A. M. Nikitin, Zarubizhnyi dosvid postpenitentsiarnoi adaptatsii osib, yaki zvilniaiutsia z misty pozbavlennia voli / A. M. Nikitin, E. L. Pliushcheva. – M. : Rosiiska yustytsiia, 2013. – 78 p.

8. O. R. Hulyna, Penitentsiarna systema Federatyvnoi Respubliki Nimechchyna v suchasnykh umovakh [Elektronnyi resurs] / O. R. Hulyna / Rosiiskyi yurydychnyi zhurnal. – 2012. – 7 p. – Rezhym dostupu : <http://www.center-bereg.ru/o1462.html>.

9. Pro sotsialnu adaptatsiiu osib, zvilnenykh vid pokarannia v penitentsiarnykh ustanovakh: zakon Azerbaidzhanskoi Respubliki vid 31 travnia 2007 roku No. 353-IIIh / Zakonodavstvo krain SND [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=17629.

10. O. Sh. Chomakhashvili, Zarubizhnyi dosvid diialnosti systemy vykonannia pokaran [Elektronnyi resurs] / O. Sh. Chomakhashvili, I. M. Mykytas // Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. – 2011. – No. 3. – Pp. 133–139. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2011_3_20.

11. Pidhotovka do zvilnennia osib, yaki vidbuvaiut pokarannia u vydi obmezhenia abo pozbavlennia voli na pevnyi strok, u tomu chysli nepovnolitnykh : metodychnyi posibnyk / V. M. Vovk, T. V. Zhuravel, V. M. Kalivoshko ta in. – K. : Verso, 2012. – 168 p.

12. O. V. Tavolzhanskyi, Sotsialno-vykhovna robota iz zasudzhenykh do pozbavlennia voli : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / O. V. Tavolzhanskyi ; NIuU im. Yaroslava Mudroho. – Kh., 2014. – 20 p.